

प्रश्न :- महाराज दुःख भोगावे लागले म्हणून कांही लोक ईश्वराला दोष देतात ते बरोबर नाही ना?

उत्तर :- सगळेही जीव स्वकर्म सूत्राने बांधले गेलेले आहेत. सुखदुःख देणारा दुसरा कोणीही नाही. कर्मानुसार सगळे चालले आहे. केलेल्या कर्माचे फळ म्हणून जे सुखदुःख वाटायला येते तेच प्रत्येकाला भोगावे लागते. जीवाच्या हातून जे जे कर्म घडलेले असेल - पाप म्हणा, पुण्य म्हणा - त्याचे फळ त्या जीवाला निश्चितच मिळते. त्याबद्दल ईश्वराला काय म्हणून दोष द्यायचा? पण लोक अहंकार धारण करतात आणि आपले केलेले कर्मही कबूल न करता ईश्वराला दोष देतात. ईश्वर जीवांचे नियमन स्वतःच्या इच्छेप्रमाणे करित नाही. जीवांची कर्मे पाहून अलिप्त मनाने त्या कर्मांचे फळ देतो. म्हणून कोणचाही दोष ईश्वराच्या ठिकाणी नाही.

प्रश्न :- महाराज जी सुख साधने व जे धन प्राप्त होते ते ईश्वराच्या प्रसादानेच होते असंच म्हणायला पाहिजे ना?

उत्तर :- ईश्वराच्या प्रसादाने धन मिळाले हीच बुद्धी खरी आहे. अशीच भावना पाहिजे. आम्ही हे केलं ते केलं म्हणून आम्हाला धन मिळालं ही बुद्धी उपयोगाची नाही. सुदाम्याने मूठभर पोहे श्रीकृष्णांना अर्पण केले. पण त्यांना सोन्याची नगरी लाभली. काय ते मूठभर पोहे आणि ती सोन्याची नगरी? जमाखर्च कसा काय करायचा? मी केलं म्हणून धन मिळालं हा अहंकार आहे. अकिंचन झालं पाहिजे.

प्रश्न :- महाराज तहानभूक नाहीशी करणारे मंत्र असतात काय?

उत्तर :- तहानभूक नाहीशी करणा-या मंत्रविद्या आहेत. रामचंद्र आणि लक्ष्मणांना विश्वामित्रांनी बला आणि अतिबला अशा विद्या दिल्या आणि त्यामुळे त्यांची तहानभूक नाहीशी झाली असे सांगतात. पण ईश्वराचा या मंत्रविद्यांशी कांही संबंध नाही.

प्रश्न :- महाराज लोखंडाचे सुवर्णात रूपांतर करणारा परीस खरोखरीच असतो काय?

उत्तर :- लोखंडाचे सुवर्णात रूपांतर करणारा परीस काय किंवा सर्व इच्छा पूर्ण करणारा चिंतामणी काय? आपण नुसती नांवे ऐकतो. काव्यामध्ये आपलं वर्णन आलेलं आहे. कवीकल्पना आहे असं म्हणायचं आणि सोडून द्यायचं.

प्रश्न :- महाराज श्री ज्ञानेश्वर महाराजांचे आजही दर्शन होते काय?

उत्तर :- श्री ज्ञानेश्वर महाराजांचे आपल्याला दर्शन व्हावं अशी तळमळ असणारे जे कोण भक्त आहेत त्यांना त्यांचे दर्शन आजही होऊ शकतं. ज्ञानेश्वर महाराज समाधीमध्ये जाऊन राहिलेले आहेत. त्यांचं दर्शन घेणारी योग्य मंडळी अजून आहेत. तितकी आणखी तळमळ मनामध्ये पाहिजे. मग दर्शन होतं.

प्रश्न :- महाराज संतमहात्म्यांचा प्रत्यक्ष वैयक्तिक उपदेश मिळाला तरच साधकाचा उध्दार होतो काय?

उत्तर :- संतांच्या संगतीमध्ये कांही प्रत्यक्ष वैयक्तिक उपदेश मिळालाच पाहिजे अशा आग्रहाची जसरी नाही. प्रत्यक्ष वैयक्तिक उपदेश मिळाला तरच उध्दार होतो असे नाही. संतमहात्म्यांकडे जावं, दर्शन घ्यावं, बसावं. कोणाला ते काय सांगतात ते ऐकावं. "उपदेश ते न देती। तरी ऐकाव्या तयांच्या गोष्टी ॥" असे म्हणतात. ज्याच्या मनामध्ये पूर्ण भक्ती आहे असा जो अधिकारी साधक आहे त्याला कुठुनही मार्गदर्शन मिळू शकतं आणि त्याचा उध्दार हाऊ शकतो. अवधूत सांगतात - 'पंचमहाभूतांपासून मला कळले'.

प्रश्न :- महाराज निर्मल भक्तीसुद्धा ईश्वराकडेच मागावी लागते ना!

उत्तर :- निर्मल भक्ती म्हणजे शुद्ध प्रेम. भक्तीकरता भक्ती पाहिजे. दुस-या कोणच्या कार्याकरतां नको. अमुक पाहिजे, तमुक पाहिजे, अमुक कार्य व्हावं, तमुक कार्य व्हावं अशा हेतूने जर ईश्वराची भक्ती केली तर ती भक्ती शुद्ध निर्मल भक्ती नव्हे. ती व्यापारी भक्ती झाली. खरी भक्ती म्हणजे निष्काम भक्ती. निष्काम भक्त ईश्वरावर प्रेम करतो. पण ईश्वराकडे कांहीही मागत नाही. अशी निर्मल भक्ती, अशी पूर्ण भक्ती ईश्वरच देणार. अनेक जन्म घालावे तेव्हा अशी पूर्ण भक्ती मिळते. भगवंत मुक्ती चटकन देतात पण शुद्ध भक्ती चटकन देत नाहीत. अशी शुद्ध भक्ती मागणारेही थोडेच असतात आणि ती शुद्धा भक्ती देतांना भगवंतसुद्धा विचार करतात.

प्रश्न :- सद्गुरूंच्या पायावर मस्तक ठवलां की पापक्षय होतो ना?

उत्तर :- सद्गुरूंच्या पायावर मस्तक ठेवायला मिळालं तरी त्या स्पर्शाने आपला दुरित क्षय होतो. त्यांच्या दृष्टीचाही महिमा आहे. त्यांची दृष्टी आपल्यावर पडली तरी दुरितक्षय होतो. त्यांच्या नामसंकीर्तनाचाही महिमा आहे. सद्गुरूंच्या नामसंकीर्तनानेही दुरितक्षय होतो. कोणत्याही उपायाने का होईना सद्गुरूंच्या ठिकाणी आपल्याला मन स्थिर करता आलं पाहिजे.

प्रश्न :- महाराज अनेक लोकांना असं वाटतं की सद्गुरूंची भक्ती केली की भौतिक सुखं मिळावी.

उत्तर :- भगवंतांची, सद्गुरूंची भक्ती केल्यावर कांहीतरी मिळावं असं वाटणं स्वाभाविक आहे. जीवात्मा वासनामयच असतो. सद्गुरूंनी कांहीतरी द्यावे असे त्याला वाटलं. हरकत नाही. उपभोग घ्यायची इच्छा अगोदर ईश्वराच्या कृपेने पूर्ण झाली कीं भजनाकडे आपोआप लक्ष जातं. इतकं देव देतोय. थोडसं त्याच्याकरीता करायला पाहिजे असं वाटतं. ज्ञानेश्वर महाराज सांगतात -

अथवा हे चित्त । मनबुद्धीसहीत । माझ्या हाती अचुंबित । न शकसी देवों ॥

तरि गा ऐसे करी । या आठा पाहारामाजी । मोटके निमिषभरी देतु जाय ॥

जर तुला तुझे चित्त सकलवासनाहीत करून माझ्या हाती देता येत नसेल तर अर्जुना तू असे कर. या आठ प्रहरांमध्ये एक क्षणभर तरी तू तुझे चित्त मला दे.

"मोटके निमिषभरी देई" एक निमिष तरी दे. ते निमिष देऊन जर भक्ती वाढत गेली तर हळुहळु भुभुक्षा शांत होत जाते आणि मुमुक्षा निर्माण होत जाते. मग वैराग्य. मगच भगवंताचा खरा प्रसाद मिळतो.

प्रश्न :- महाराज प्रतिमापूजन कनिष्ठ आहे असे म्हणतात.

उत्तर :- प्रतिमापूजन कनिष्ठ आहे असे सांगतात. पण प्रतिमापूजनांत सुद्धा अभ्यास कोणता आहे? परिच्छिन्न मूर्तिमध्ये परमात्मा परिच्छिन्न आहे हाच ना? अपरिच्छिन्न परमात्म्याचे स्वरूप मनांत यायला किती वेळ लागेल? प्रतिमापूजन कनिष्ठ असले तरी त्याज्य नाही. कुठेच चित्त लागत नसेल आणि प्रतिमेच्या ठिकाणी चित्त स्थिर होत असेल तर त्याचेही फळ मिळतेच. प्रतिमेतही परमात्माच आहे अशी दृढ भावना झाली तर फळ मिळणारच. आरंभाला ज्याला भक्तीमार्गात प्रवेश करायचा आहे त्याला प्रतिमापूजन हाच मार्ग श्रेष्ठ आहे. सर्व भूतांच्या ठायी प्रेम उत्पन्न होणं ही भक्तीची उच्च भूमिका आहे. परंतु तितकी भूमिका यायला वेळ लागतो. हळुहळुच तो अधिकार प्राप्त होणार. तोपर्यंत प्रतिमेच्या ठायी भक्ती योग्यच आहे. तीच भक्ती पुढे उत्तम भूमिकेपर्यंत नेऊ शकते.

प्रश्न :- महाराज तीर्थयात्रेचेही महत्व असते ना?

उत्तर :- तीर्थयात्रेचेही एक महत्व आहे. पवित्र स्थानी गेल्यावर सर्व पापी तरून जातात. सर्व पापांचा क्षय होतो. म्हणून सर्व नद्यांना तीर्थ म्हटलेले आहे. गंगा, गोदावरी वगैरे महानद्या तीर्थरूपच आहेत. त्याठिकाणी स्नान केलं की दुरितांचा क्षय होतो आणि कर्मानुष्ठानही अधिकाधिक प्रभावी होते. म्हणून तीर्थयात्रा चित्तशुद्धीला कारण होते. ज्ञान झाल्यावरही तीर्थयात्रा करावी असे सांगतात. ज्ञानी भक्तानेही तीर्थयात्रा करावी. त्यामुळे सर्वत्र भगवत् स्वरूप पहाण्याचा अभ्यास होतो, असे शास्त्रकारांनी सांगितले आहे.

प्रश्न :- महाराज योगाभ्यासाचे फळही सद्गुरुकृपेशिवाय मिळत नाही असे म्हणता येईल का?

उत्तर :- शास्त्रकारांनी योगाभ्यास सांगितला, प्राणायामादिकांनी मनाचा निग्रह करायला सांगितला. पण ईश्वराचे अधिष्ठान पाहिजे असे योगशास्त्रकार सांगतात. सद्गुरुंची कृपा असल्याशिवाय नुसत्या तपसाधनांनी किंवा योगाभ्यासाने मोक्ष मिळत नाही म्हणतात.

प्रश्न :- महाराज गुरुकृपा झाल्याशिवाय ईश्वरस्वरूप सद्गुरु आहेत हे कळत नाही ना?

उत्तर :- ईश्वरस्वरूप सद्गुरु आहेत हे कळायला वेळ लागतो. अंतःकरण संसारातच आसक्त असेल तर ते ज्ञान होत नाही. ज्यांच्या मनामध्ये संसाराच्याच अशुभ वासना भरून राहिलेल्या आहेत, त्यांना गुरुस्वरूप समजत नाही. सद्गुरु आपल्याप्रमाणेच आहेत असे वाटते. तेही बोलतात, चालतात, पहातात असे वाटते. आम्ही जसे वागतो तसे तेही वागतात असे वाटते. पण कृपाप्रसाद झाला की कळून येते सद्गुरु हे ब्रह्मविष्णूमहेशात्मक त्रिमूर्ती आहेत. मगच सेवा घडते. दास्यभक्ती घडते.

प्रश्न :- महाराज दास्यभक्ती म्हणजे सद्गुरुंच्याबरोबर राहून त्यांची सेवा करणे असेच ना?

उत्तर :- गुरुंच्याबरोबर राहिले म्हणजेच दास्यभक्ती होते असे नाही. कर्मयोगाचे आचरण करणे, वर्णाश्रम धर्माप्रमाणे आचरण करणे हीसुद्धा दास्यभक्तीच आहे. ईश्वराच्या आज्ञेचे पालन करणे या भावनेने घडलेला कर्मयोग दास्यभक्तीच आहे. स्वामीची आज्ञा पालन करणे हे दासाचे कर्तव्यच आहे ना! मग देवाने जसे वागायला सांगितले तसे वागणे ही दास्यभक्तीच नाही का?

प्रश्न :- महाराज उपनिषदांत सांगितले आहे की भगवंत जवळही आहे आणि दूरही आहे. याचा समन्वय कसा करायचा?

उत्तर :- यांत विसंगती नाही. भगवंत जवळ आहे पण कोणाला! श्री ज्ञानेश्वर महाराज सांगतात
 म्हणोनि थोरपण प-हा सांडिले। व्युत्पत्ति आघवी विसरिजे।
 जै जगा धाकुटे होईजे। तै जवळीक माझी ॥९॥ ३७८॥

‘आपल्या ठिकाणचा मोठेपणा दूर टाकून घ्यावा, शास्त्राध्ययन केल्याचा फुंज (अभिमान) असला तर तो सर्व टाकून देऊन जसे कांही आपण शास्त्राध्ययन केलेच नाही अशी वृत्ती ठवावी. जगतांत अशा प्रकारचा सर्व प्रकारे लहानपणा जेव्हा घ्यावा तेव्हाच माझी जवळीक अनुभवाला येते’ असे श्री ज्ञानेश्वर महाराजांनी स्पष्टपणे सांगितले आहे. जवळ आहे परमात्मा. पण धाकटं व्हायला हवं. निरहंकार व्हायला हवं. थोरपणा सांडायला हवा.

जीवाला जेव्हा अहंकार असतो, स्वकर्तृत्व जो मानतो त्याला भगवंताची जवळीक कशी काय अनुभवता येणार? त्याला भगवंत दूर आहे असेच अनुभवाला येणार. ज्याला स्वतःचा अहंकार आहे, स्वतःचे सामर्थ्य जो मानतोय त्याला भगवंत दूरच आहे.

प्रश्न :- महाराज सद्गुरूंच्या दर्शनाने त्रिविध फळे मिळतात असे म्हणतात ना!

उत्तर :- सद्गुरूंच्या दर्शनाने पापही जातं, तापही जातो आणि दैन्यही जाते असे सांगतात. पूर्णविश्वास असेल तर तीनही फळे मिळतात. फलाची इच्छा असेल तर सद्गुरु फल देतात. कामनेप्रमाणे फल मिळते. पण फळाची कामनाच नाहीशी होणे हे मोठे फळ आहे. सद्गुरूंचे सामर्थ्यच असे असते की, ज्या फळाची इच्छा निर्माण होते ती इच्छाच नाहीशी होते. आत्मानंद मिळाल्यावर कांही इच्छा रहातही नाही आणि होतही नाही.

प्रश्न :- महाराज ईश्वराची कृपा प्रारब्धानेच होते काय?

उत्तर :- ईश्वराची कृपा प्रारब्धाने होते असे कांही लोक म्हणतात. पण ईश्वराची कृपा स्वतंत्र आहे. कर्मांला प्राधान्य आहे. पण ईश्वराच्या कृपेचे फळ प्रारब्धाने मिळाले असे म्हणता येणार नाही. त्या कृपेचेही सामर्थ्य आहे. ईश्वरकृपा ही स्वतंत्र आहे.

प्रश्न :- महाराज ओंकाराचे एवढे महत्व का सांगतात?

उत्तर :- ओंकाराचे माहात्म्य मांडुक्योपनिषदांत सांगितले आहे. ओंकार हे भगवंताचे अगदी प्रिय असे नांव आहे. प्रत्येक माणसाला एक स्वतंत्र नांव असते. पण त्या नांवाने हाक मारण्यापेक्षा अण्णासाहेब, बाबासाहेब अशा नांवाने हाक मारलेल त्याला अधिक आवडते. तसे भगवंताला ओंकार हे अत्यंत प्रिय नांव आहे. त्या ओंकाराच्या उपासनेने भगवंताचे साक्षात दर्शन अधिक लौकर होते. अधिक लौकर साक्षात्कार होतो म्हणतात.

प्रश्न :- महाराज संतमहात्म्यांची वाणी खरी ठरते असे म्हणतात. तसे असते काय?

उत्तर :- संतमहात्म्ये असत्य कधीच बोलत नाहीत. शिवाय त्यांच्या शब्दांचेही सामर्थ्य असते. त्यांची वाणी लोकांना कदाचित व्यावहारिक दृष्टीने पहाता असत्य वाटली तरीही त्यांच्या वाणीतून जे निघते तसेच घडून येते. महात्म्यांची ती सिद्धी आहे.

मनातले सगळे विकार महात्म्याने पूर्णपणे दूर केलेले असतात. त्यांच्या मनांत परमात्म्याचं अखंड अनुसंधान चालू असते. त्यामुळे महात्म्यांच्यात मनाची अशी शक्ती निर्माण होते की जो संकल्प होईल त्याप्रमाणे कार्य घडते. जो शब्द निघेल त्याप्रमाणे कार्य होतं. ती शक्ती आमच्याजवळ नसते म्हणून आम्हाला सगळं खोटं वाटतं. पण ही शक्ती खरी असल्याचे दाखवणारी कितीतरी उदाहरणे आहेत. ‘म्हशीला दूध नाही’ बाई म्हणते आहे. ‘नुसती बांधली आहे तिला दूध येत नाही’. पण नरसिंह सरस्वती स्वामी महाराज म्हणतात ‘अहो ती दूध देणारी म्हैस आहे’. महात्म्यांचा शब्द आहे. ती जर हट्ट्याने म्हणाली असती ‘नाही देत म्हैस दूध. तुम्ही काय सांगता!’ तर स्वामीमहाराज निघून गेले असते. पण तो महात्मा सांगतो आहे. म्हणून ती म्हशीजवळ गेली आणि दूध मिळालं. अशी महात्म्यांच्या शब्दात शक्ती असते. त्यांच्या मुखातून निघणा-या वाणीप्रमाणे होतं.

प्रश्न :- महाराज दैवयोगाने संतांचे दर्शन घडले असे आपण म्हणतो. दैव म्हणजे काय?

उत्तर :- प्रत्येकाचे कर्म असते. ते कर्म फलोन्मुख झाले म्हणजे त्याला दैव असे म्हणतात. पूर्वसंस्कार पूर्वप्रज्ञा आधीच्या जन्मांत अमूर्त असते. जीवांचे कर्म फलाभिमुख झाले की दैव म्हणतात. दैव याचा अर्थ पुर्वी आपल्या हातून घडलेली कर्मे. दैव आणि प्रयत्न वेगळे आहेत असा त्याचा अर्थ नाही. पुर्वी केलेला प्रयत्न म्हणजे दैव आणि चालू असलेला प्रयत्न म्हणजे कर्म असे म्हणतात. जे जे कर्म घडलेले आहे त्याचे फळ निश्चित मिळते. नामदेवमहाराज सांगतात की आम्ही खूप प्रयत्न केले तेव्हाच आम्हाला संतसंगती मिळाली आणि ईश्वराचे दर्शन झाले.

दैवयोगाने संतांचे दर्शन झाले याचा अर्थ सत्कर्म केली, पुण्यकर्म केली, प्रयत्न केला म्हणून संतमहात्म्यांचे दर्शन झाले.

प्रश्न :- महाराज ज्ञान झाल्यावरही अभ्यास करावा लागतो काय?

उत्तर :- मनाचा निरोध करावाच लागतो. ज्ञान झाले 'मीच ब्रह्मरूप आहे' हे कळते. पण ज्ञान झाल्यावरही मनामध्ये असलेल्या सगळ्या वासनांचा क्षय होण्यासाठी पुन्हा अभ्यास पाहिजे. प्रयत्न केल्यानंतर सुद्धा प्रारब्ध कर्माचा प्रतिबंध असेल तर समाधी टिकू शकत नाही. आपल्या इच्छेप्रमाणे आम्ही झोपही घेऊ शकत नाही. ठरवून निजलो तरी प्रारब्ध कर्माने जाग येते. मग समाधी अवस्था तर कितीतरी दूर आहे. समाधीतून उठल्यावरही ज्या वासना मनांत उत्पन्न होतात त्यांचा क्षय करण्यासाठी अभ्यास करावाच लागतो. भगवंताच्या नामस्मरणाने, चिंतनाने, वाचनाने मनांतील वासनांचा तो स्वतंत्र क्षय करावाच लागतो.

प्रश्न :- महाराज भगवंतांना काय कमी आहे म्हणून भक्ताने त्यांना काही द्यायचं, त्यांची पूजा करायची?

उत्तर :- भगवंतांना कांहीच कमी नाही. द्यावं घ्यावं कशाचीही इच्छा नाही. आत्मानंदामध्ये निमग्न आहेत. कोणाकडूनही पूजाअर्चा याची कांहीही अपेक्षा नाही. पण भक्त जे पूजा करतात त्याकरिता प्रल्हादजीनी एक सिद्धांत मांडला आहे. परमात्मा बिंब आहे. विश्व म्हणजे त्याचं प्रतिबिंब आहे. आरशामध्ये जसे प्रतिबिंब दिसावे तसा विश्वरूपी परमात्मा आहे. सर्व जीवांमध्ये म्हणजे बुद्धीमध्ये असलेले परमात्म्याच्या बिंबाचे प्रतिबिंब. त्या प्रतिबिंबाला जर मिळायचे असेल तर अगोदर बिंबाला अर्पण करावे लागेल. बिंबाच्या कंठात रत्नाची माळ घातली की प्रतिबिंबाच्या कंठात ती माळ दिसते. त्याप्रमाणे आपण सगळेच ईश्वराने प्रतिबिंब आहोत म्हणाले. ईश्वराला दिले म्हणजे आपल्याला मिळेल. त्याशिवाय मिळू शकणार नाही. नरसिंहाची स्तुति करतांना प्रल्हादजींनी हा सिद्धांत मांडला आहे.

संत सांगतात - भगवंत भक्तीचे भुकेले आहेत. भक्तीशिवाय भगवंतांना दुसरे काहीही नको आहे. भगवंताला भक्तीच प्रिय आहे. त्याला बाह्यधनाची कोणतीच अपेक्षा नाही.

प्रश्न :- महाराज पुण्यकर्म केली म्हणजे बुद्धी शुद्ध होते ना?

उत्तर :- बुद्धी शुद्ध होण्याकरिता शास्त्रकारांनी पुण्यकर्म सांगितली आहेत. पण, पुण्यकर्मांनी बुद्धी शुद्ध करायची म्हणजे कठीण असतं. अनेक जन्माचे दोष बुद्धीत भरलेले असतात. पुन्हापुन्हा दोष होत असतात. ते दोष बुद्धीत भरलेले असतात. पुन्हापुन्हा दोष होत असतात. ते दोष जायचे कसे? तांब्याचे भांडे अनेक दिवस घासलेलं नसतं. पुटावर पुटं चढलेली आहेत. ते स्वच्छ करायला चिंच बिंच लावून किती वेळा घासावं लागतं!

पण ईश्वरशक्ती समर्थ आहे. प्रारब्ध कर्म दूर करायची शक्ती फक्त परमेश्वराचीच आहे. कितीही आणखी दोषाने भरलेली असली, अनेक पापकर्म घडली असली तरी ईश्वराला दया आली की मलीन बुद्धी शुद्ध होऊन जाते. अनेक जन्मांचे पापसंस्कार जरी असले तरी ते पापसंस्कार नाहीसे करण्याचे सामर्थ्य भगवंताच्या शक्तीमध्ये आहे.

पापाच्या वासना जोवर मनांत आहेत तोपर्यंत पुन्हापुन्हा पापवासना होत रहातात. म्हणून भगवंतांचं नामसंकीर्तन करायचं, गुणसंकीर्तन करायचं. मग पाप घडवणारे मनांतले पापसंस्कारही नाहीसे होतात. मग पुन्हा पातक होत नाही. अशी शक्ती आणखी महापुरुषांची आहे, भगवंताची आहे.

प्रश्न :- महाराज अनुभव येण्यासाठी काय करावं?

उत्तर :- नामदेव महाराज म्हणतात - एकतरी ओवी अनुभवावी. वाचनाने ज्ञान होते. नाही असं नाही. पण मनातले संदेह जात नाहीत. सर्व संशयनिवृत्ती होत नाही. अनुभव घेण्यासाठी संतांकडेच जावे लागते. सद्गुरूकडून शास्त्रार्थ समजून घेतला तर समाधान मिळते. तेच अनुभव देणार.

प्रश्न :- महाराज प्रत्याहार म्हणजे काय?

उत्तर :- इंद्रियांच्या व्द्वारा आपले मन बाह्य विषयांकडे जाते. त्या विषयांशी संबंध आल्यावर ते विषय संस्कार रुपाने पुन्हा आत येतात. आत आल्यावर त्या संस्काररुपाने मन परत बाहेर जाते. असे सारखे चाललेलं असतं. म्हणून भगवंत अर्जुनाला सांगतात 'बाहेर असणा-या विषयांना बाहेरच ठेव'. बाहेरचे विषय बाहेर ठेवायचे याचा अर्थ इंद्रियांचा निरोध करायचा. इंद्रियांचा निरोध झाल्यावर मनही बाहेर जायचं बंद झालं. खिडक्या उघडल्या तरच बाहेरचा वारा आत येतो. खिडक्या बंद झाल्या की बाहेरचा वारा आत येत नाही. तसे मन बाहेर जायचं बंद झालं की विषय आत येण्याचं बंद होतं. संस्कार नाही. वासना नाही. कांही नाही. ते विषय बाहेरच्या बाहेरच राहिले. यालाच प्रत्याहार म्हणतात असे शास्त्रकारांनी म्हटले आहे.

प्रश्न :- महाराज वैराग्य कसे साधावे?

उत्तर :- संसारामध्ये दोष काय आहेत हे समजलं म्हणजे होतं. ती दोषदृष्टी उत्पन्न झाली की हे मला नको आहे अशी त्याच्यापासून निवृत्ती होते. पंचदशीकार सांगतात दोषदृष्टी निर्माण झाली पाहिजे म्हणजे वैराग्य येतं. संसारामध्ये सुख नाही. टिकणारा एकही विषय यांत नाही. हा जर विचार मनांत आला तर हे सुख नकोय, टिकाऊ नाही असे वाटेल. अन्नांत विष आहे समजल्यावर ते कोणीही टाकूनच देणार. असला संसार करून काय करायचंय असं वाटणं म्हणजे वैराग्य. त्यासाठी पूर्वसुकृतही हवं आणि ईश्वराची कृपाही हवी.

प्रश्न :- महाराज संन्यासमार्ग कोणाकरता सांगितला आहे?

उत्तर :- शास्त्रकार सांगतात - आपल्या मनामध्ये पूर्ण वैराग्य उत्पन्न झालं अशी खात्री पटेल त्या दिवशी संन्यास घ्यायला हरकत नाही. ज्याला पूर्ण विरक्ती झाली, विषयाची इच्छा नको आपल्याला हे ज्याला पूर्ण पटलेलं आहे त्याच्याकरता हा मार्ग आहे. त्याने संन्यास घ्यायला हरकत नाही अशी शास्त्राची संमती आहे.

पण ज्यांच्या मनांत विषयासक्ती अद्याप आहे, त्यांनी सावकाश करावे. त्यांनी कर्मानुष्ठान करावे. कर्मानुष्ठान म्हणजे गृहस्थाश्रम करायचा. सगळी कर्मे व्यवस्थितपणे करायची. मनांमध्ये अनंत वासना असतात. त्या वासनांचा क्षय करण्याकरता किंवा वासनापूर्ती करण्याकरता हा गृहस्थाश्रम आहे. स्त्रीपुत्र आप्तेष्ट नातेवाईक या सर्वांचे पोषण करावे. देवतांच्या प्रीतीकरता यज्ञयाग करावेत आणि जे जे कांही गृहस्थाश्रमाचे धर्म सांगितलेत त्याप्रमाणे आचरण करावे. त्यांत अतिथीधर्माचे पालन मुख्य आहे. मग पुत्राच्या स्वाधीन करून वानप्रस्थाश्रमांत जायचे. वासनाक्षय झाल्यावर वानप्रस्थाश्रम सांगितला आहे. कर्मनिवृत्ती ही त्याचे उद्दीष्ट आहे. विषयासक्तीची निवृत्ती, शरीरासक्तीची निवृत्ती, इंद्रियांचा निग्रह, चित्तशुद्धी या करिताच वानप्रस्थाश्रम आहे. इंद्रियनिग्रह पूर्ण होईपर्यंत तिथे रहायचे. मग भार्येची अनुमती घेऊन संन्यासदीक्षा धारण करायच. गृहस्थाश्रम, वानप्रस्थाश्रम. शेवटी संन्यास.

प्रश्न :- महाराज कलीयुगांत खरे अधिकारी संन्यासी थोडेच असतात ना?

उत्तर :- शंकराचार्यांनी अवतार धारण करून संन्यास घेतला. संन्यासाश्रमही असू शकतो आणि तो उच्च श्रेष्ठ आश्रम आहे हे त्यांनी जगापुढे मांडलेलं आहे. सर्वही विषय सोडून द्यायचे, विषयांचा परित्याग करायचा आणि तोही केवळ आत्मचिंतनाकरता. दुसरं कांही नाही. आत्मानात्मविवेक अखंड चालू आहे. सृष्टी व्यक्त कशी झाली? त्याचा अध्यारोप कसा आहे? पुन्हा अव्यक्त कशी होते आहे. त्या मूळ अधिष्ठानाचे चिंतन अखंड चालू आहे. देहासक्ती नाही. मन चिंतनात तल्लीन झालेलं आहे. ही भूमिका केव्हाही मोठी आहे. तसा अधिकार असल्याशिवाय आणि सद्गुरुंची कृपा झाल्याशिवाय ही भूमिका येणार नाही. ती भूमिका असलेले, अधिकार असलेले संन्यासी आजही आहेत. थोडेच असतील पण आहेत.

प्रश्न :- संन्यासी जो आहे त्याने एका ठिकाणी तीन दिवसांपेक्षा जास्त राहू नये असे सांगतात? परंतु आजकाल बहुतेक संन्याशांचे वास्तव्य एकाच ठिकाणी असते.

उत्तर :- संन्याशांमध्ये चार भेद आहेत - कुटिचक, बहुचक, हंस आणि परमहंस.

संन्यास घेतला तरी आपल्याच घरांत राहणारा, फिरू न शकणारा अशक्त प्रकृतीचा संन्यासी तो कुटिचक संन्यासी. घरांत न राहता गांवांतच एका मंदिरात रहातो आहे त्यांना त्रिकालस्नायी धर्म सांगितला आहे. भिक्षाटन करावे. ब्रह्मचिंतनात रहावे. इंद्रियनिग्रह करावा. वेणुदंड हातात धारण करावा. मृत्तिकेचे वा काष्ठाचे पात्र वापरावे. एकदाच भिक्षा मागून त्या अन्नाचे सेवन करावे. अखंड ब्रह्मचिंतन करावे. तीर्थक्षेत्री संचार करावा. पावसाळा सोडून एरव्ही कधीही तीन दिवसांपेक्षा जास्त एका ठिकाणी राहू नये. हा नियम त्या संन्याशांकरिता आहे. परंतु जर संन्याशांमध्ये असा संचार करण्याचे सामर्थ्य नसेल तर एखाद्या क्षेत्रात भगवंताचे ध्यान करीत रहायला शास्त्रकारांची अनुमती आहे.

प्रश्न :- महाराज पुण्यक्षेत्री राहून साधकाने सत्कर्म करावीत असे कां सांगतात?

उत्तर :- पुण्यक्षेत्री राहून सत्कर्म केले तर जास्त व लवकर फळ मिळते. महापुरुष संतमहात्मे जेथे राहिले आहेत, त्या स्थानामध्ये राहून जर अनुष्ठान केलं, नामस्मरण केलं तर अधिक फळ मिळते. इतर ठिकाणी आपल्या कर्मांमुळे अभ्यास अखंड होण्यांत अनेक प्रतिबंध येतात. अनेक विघ्ने येतात. पण जे ईश्वराचे स्थान आहे, त्या स्थानांत जाण्याचे भाग्य मिळाले तर ईश्वरकृपेने ते प्रतिबंध दूर होतात, निर्विघ्नपणे आपला अभ्यास चालू रहातो आणि त्या अभ्यासामध्ये जास्तीत जास्त उन्नती होऊन साक्षात्काराची योग्यता आपल्याला प्राप्त होते. म्हणून ज्याला ईश्वरस्थानामध्ये राहतां येतं त्यांनी रहावं. त्या ठिकाणी सगळे प्रतिबंध दूर होतात हे स्थानाचं माहात्म्य आहे. नरसोबाच्या वाडीला आनेक मोठे-मोठे संतमहात्मे राहिले होते. मौनी स्वामी, सद्गुरु वासुदेवानंद सरस्वती स्वामीमहाराजही तिथे रहात होते.

प्रश्न :- महाराज मनांत फार येतं की नरसोबाच्या वाडीला कांही दिवस राहावं.

उत्तर :- अशा ठिकाणी रहातांना साधनेकडेच लक्ष देऊन साधकाने राहिले पाहिजे. लोकांचा उपसर्ग झाला तरी तितिक्षेने रहायला पाहिजे. ईश्वराची कृपा होण्यासाठी मनांत तळमळ असेल तर ईश्वराच्या कृपेने साधनाभ्यास अखंड चालू राहतो, अधिकाधिक दृढ होत जातो. साक्षात्कार मुक्ती वगैरे सर्व प्राप्त होतं.

पण त्यासाठी तेथेच रहायला पाहिजे असे नाही. सद्गुरुंचं स्मरण केलं तर कुठेही राहिलं तरी कृपा होतेच.

प्रश्न :- महाराज अनुभव कोणाला सांगू नयेत असे कां सांगतात?

उत्तर :- नामस्मरण करणा-या भक्ताला चांगले अनुभव येतात. चित्तवृत्ती सात्विक होते. दर्शनेही होतात. पण हे कोणाला सांगू नये. इतरांना सांगून काय उपयोग? ते नामाकडे वळणार आहेत का? दुर्जनांना सांगणे हा नामापराध आहे असे म्हणतात. तो उलट जास्तच निंदा करणार. जास्त टिंगल करणार. बुवाबाजी चालली आहे म्हणणार. परीक्षा करण्याकडेच जर त्याची बुद्धी गेली, चिकित्सा करण्यांतच जर वेळ गेला तर त्यांच होणार तरी कसं?

जो तशा प्रकारचा भक्त आहे त्याच्याजवळ बोलायला हरकत नाही. पण आपण पुढे गेलो असे वाटता कामा नये. असेही भक्त असतात की कोणाला कांही सांगत नाहीत. ईश्वर दयाळु आहे वगैरे सांगतात. पण स्वतःवर काय दया झाली आहे हे ते कोणाला सांगत नाहीत.

प्रश्न :- महाराज भगवद्गीतेत सांगितले आहे - 'या निशां सर्वभूतानाम् तस्यां जाग्रति संयमी । यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥' या श्लोकाचा अर्थ काय?

उत्तर :- या निशा सर्वभूतानाम या शब्दांमध्ये निशा या शब्दाचा अर्थ रात्र असा करता येणार नाही. निशा य शब्दाचा अर्थ येथे वेगळाच आहे. जीव जे असतात त्यांना आत्मस्वरूपाची जाणीव होत नाही. जीव अविद्येने अज्ञानाने ग्रासलेले असतात. त्या अविद्येमुळे जीवांना आत्मस्वरूप जे आहे ते भासत नाही. जीवांचे लक्ष भौतिक पदार्थांकडेच असते. जीवांना आत्मस्वरूपाचे भान नसते. त्या बाबतीत ते निद्रिस्त असतात. तेव्हा आनंदघन आत्मा जो आहे त्याच्या संदर्भात जीवांची रात्र आहे. कांही नाही. अंधार आहे.

तस्यां जाग्रति संयमी याचा अर्थ समजून घेतला पाहिजे. जीवांना आत्मस्वरूपाचे भान नसते. त्या आत्मस्वरूपाच्या बाबतीत ते निद्रिस्त म्हणजे झोपलेले असतात. परंतु ज्ञानी महात्म्यांचे तसे नसते. या संयमी महात्म्याला म्हणजे ज्ञानी महात्म्याला ते आत्मस्वरूप परिपूर्ण भासते. त्याला सर्वत्र आत्मस्वरूपच दिसते.

यस्यां जाग्रति भूतानि यात जाग्रति म्हणजे आम्ही जीव जागे आहोत असा अर्थ नाही. ही सारी सृष्टी अविद्यात्मक आहे. त्या ठिकाणी सर्व जीव आम्ही जागे आहोत असे म्हणतात. ज्या ज्ञानी महात्म्याला आत्मस्वरूप पहायला मिळाले त्यालाच केवळ ही सृष्टी अविद्यारूप अशी रात्र वाटते. असा त्याचा अर्थ आहे. निद्रा हा अविद्येचा परिणाम आहे. पण ज्या ज्ञानी महात्म्याची अविद्याच नाहीशी झाली आहे त्याला सृष्टी म्हणजे काय? आत्मस्वरूप परमात्म्याला अविद्या मुळीच नसते. अशा आत्मस्वरूप परमात्म्याला रात्र नाही, स्वप्न नाही, सुषुप्तीही नाही. कांही नाही. त्याला अविद्याच नाही. मग सुषुप्ती, निद्रा हे अविद्येचे विकार त्याला कोटून भासणार? असा ज्ञानी महात्मा सदैव जागाच असतो. त्याला अविद्येची निद्रा कधीच नसते. सर्व जीवांना जग खरे वाटते, तेथे ते जागृत असतात. परंतु ज्ञानी महात्म्याच्या मनांतून जग नाहीसे झालेले असते. जगही माया आहे, स्वप्न आहे अशी खात्री पटल्यामुळे ज्ञानी महात्मा आत्मस्वरूपांतच मग्न असतो.

प्रश्न :- महाराज आत्मा मृत्युनंतर कोठे जातो?

उत्तर :- आत्म्याला जाणे येणे असे कांही नसते. जीवात्मा हा मूळ आत्मरूप आहे. तो परमात्मरूपच आहे. त्याला जाणे येणे असे कांही नाही. आत्मा हा परमात्म्याचा अंश आहे अशी अगोदर बुद्धी असते. एकत्वबुद्धी पुढे येते. स्वर्ग लोकाला जातो आणि नरकाला जातो म्हणजे लिंग शरीर जाते. लिंगशरीराला गती किंवा अगती आहे. पण लिंगशरीराशी तादात्म्यध्यास घेऊन आपण बसतो. आत्मा पाण्यांत पडलेल्या प्रतिबिंबाप्रमाणे असतो. पाणी हलल्यावर पाण्यांत पडलेले प्रतिबिंबही हलू लागते. पाणी शांत झाले की प्रतिबिंबही शांत होते. म्हणजे हलणे हा पाण्याचा विकार आहे. पण तो प्रतिबिंबाच्या ठिकाणी दिसतो. तसे आत्मा हा सर्वव्यापी परमेश्वराचा अंश आहे. त्याला जाणे येणे, गती अगती असे कांही नाही. मृत्यु झाला म्हणजे सूक्ष्म शरीर किंवा लिंग शरीर यांचा स्थूल देहाशी असलेला संबंध सुटतो.

प्रश्न :- महाराज सूक्ष्म शरीर म्हणजे काय?

उत्तर :- आपल्या स्थूल शरीरांत एक सूक्ष्म शरीर असते असे वेदांत ग्रंथात सांगितलेले आहे. पाच ज्ञानेंद्रिये, पाच कर्मेन्द्रिये, पंचप्राण, मन आणि बुद्धी असे सतरा पदार्थ या सूक्ष्म शरीरांत असतात. सूक्ष्म शरीरालाच लिंगदेह म्हणतात. जागृतीत व स्वप्नांत जे ज्ञान होत ते मनाव्दारेच होत असते. मन सूक्ष्म शरीरातच असल्याने सूक्ष्म शरीरांतच अनुभवातून येणारे संस्कार साठवले जातात. वासनाही सूक्ष्म शरीरातच साठून राहतात.

कर्माचे फळ म्हणजे सुख व दुःख. या सुखदुःखांचा अनुभव सूक्ष्म शरीरांतच येत असतो. म्हणून सूक्ष्म शरीर सुख व दुःख यांच्या अनुभवाचे कारण आहे असे सांगतात.

प्रश्न :- महाराज सूक्ष्म शरीर जड असते कां चेतन असते?

उत्तर :- सूक्ष्म शरीर जडच असते. ते चेतन नसते. आत्मा फक्त चेतन असतो. स्थूल देह जसा जड असतो तसा सूक्ष्म देह ही जडच असतो.

प्रश्न :- महाराज डॉक्टर लोकांना सूक्ष्म देह सापडतो का?

उत्तर :- सूक्ष्म शरीर अव्यक्त असते. ते डॉक्टर लोकांना कसे सापडणार? डॉक्टर लोक आत्मा तरी कोठे मानतात? पण उपनिषदांत ऋषींनी हे सगळे सविस्तर मांडून ठेवले आहे. शास्त्रकारांनी सूक्ष्म देहही सांगितला आहे आणि आत्माही सांगितला आहे. प्रत्यक्ष प्रमाण नसले तरी शब्द प्रमाण आहे.

प्रश्न :- महाराज स्थूल देहाबरोबरच सूक्ष्म शरीराचाही नाश होतो काय?

उत्तर :- नाही. स्थूल शरीराचा नाश होतो. पण सूक्ष्म शरीर मात्र मोक्षापर्यंत टिकते. स्थूल शरीराला मृत्यु आहे. मोक्षापर्यंत ते राहू शकत नाही. पण सूक्ष्म शरीराचे तसे नसते. स्थूल शरीर नष्ट झाले तरी सूक्ष्म शरीर तसेच रहाते. मोक्ष मिळाल्यावरच सूक्ष्म शरीराचा नाश होतो.

स्थूल शरीराचा सूक्ष्म शरीराशी संबंध होणे म्हणजे जन्म आणि स्थूल शरीराचा सूक्ष्म शरीराशी संबंध सुटणे म्हणजे मृत्यु. मुक्तीपर्यंत जन्म व मृत्यु अशी परंपरा चालू रहाते.

प्रश्न :- महाराज आत्म्याचा व लिंगशरीराचा संबंध काय?

उत्तर :- जसे स्थूल शरीर जड आहे, अचेतन आहे तसा लिंगदेहही अचेतन आहे जड आहे. त्यांना चालवणारा कोणीतरी लागतोच. रथ आपोआप चालत नाही. त्याला ओढून नेणारे घोडे व त्यांचा सारथी चेतन असतो म्हणूनच रथ चालू शकतो. तसे स्थूल शरीराला व सूक्ष्म शरीराला प्रवर्तक कोणीतरी चेतन असावा लागतो. या सा-यांचा चेतन आत्मा आहे.

वस्तुतः आत्मा असंग आहे, विशुद्ध आहे, आनंदस्वरूप आहे. आत्म्याला सुख दुःख असे कांही नसते. स्फटीक स्वच्छ शुभ्र असतो. पण लाल फुलावर ठवला की लाल भासतो. तसे सूक्ष्म शरीरातील सुखे व दुःखे आत्म्यावरच भासतात. वस्तुतः आत्मा संसारहीन आहे, शुद्ध ब्रह्मरूप आहे.

प्रश्न :- महाराज सूक्ष्म शरीर आत्म्याप्रमाणे सत्यच मानतात का?

उत्तर :- आत्मा शुद्ध ब्रह्मरूप आहे म्हणून आत्मा सत्य आहे. तसे सूक्ष्म शरीर सत्य नाही. सूक्ष्म शरीर सत्य मानत नाहीत. आत्मज्ञान झाले की अज्ञान जाते. तसेच त्या अज्ञानाबरोबर येणारे सर्व संस्कार जातात. म्हणून आत्मज्ञानानंतर सूक्ष्म शरीराचा भास नाहीसा होतो.

प्रश्न :- महाराज आत्मा अकर्ता आहे असे कां म्हणतात? स्थूल शरीर व सूक्ष्म शरीर जागृतीत व स्वप्नांत सतत कर्म करीत असतेच की मग आत्मा अकर्ता कसा?

उत्तर :- आत्मा सर्व कार्यात स्वयंप्रकाशच आहे असे उपनिषदांत सांगितले आहे. जागृतीतही तोच प्रकाशक व स्वप्नांतही तोच प्रकाशक. जागृतीत स्थूल शरीराचे कार्य प्राधान्येकरून आहे तर स्वप्नावस्थेत सूक्ष्म शरीराचेच प्राधान्य आहे. स्वप्नांत केवळ अंतःकरणच कार्य करते. देश व काळ सर्व आपणच बनते व कार्य करते.

सूर्यादिप्रकाशाच्या योगाने सर्वही प्राणी आपापली कार्ये करीत असतात म्हणून कांही त्या कर्माचा लेप संबंध सूर्यादिकांना लावत नाही. तसे स्थूल शरीराच्या किंवा लिंग शरीराच्या कर्मांनी आत्मा लिप्त होत नाही. आत्मा हा सर्वांचा साक्षी आहे. 'अकृतृत्वे सति बोधत्वम् ।' हे साक्षीचे लक्षण आहे. आत्मा सर्व व्यवहारांत साक्षी आहे. घडलेले सारे तो जाणतो. पण तो स्वतः कांहीच करीत नाही. तो अकर्ता आहे. जसा वादी किंवा प्रतिवादींच्या कोणत्याही कार्याशी साक्षीदाराचा कांहीच संबंध नसतो. साक्षीदार सर्व जाणतो. त्याला सर्व माहित असते. पण तो अकर्ता असतो. वादी व प्रतिवादींच्या कर्माशी साक्षीदाराचा कांही संबंध नसतो. तसे शरीराने, वाणीने किंवा मनाने केलेल्या चांगल्या वाईट कोणत्याही कर्माचा संबंध केव्हाही आत्म्याशी नसतो. आत्मा सदैव अकर्ताच असतो.

प्रश्न :- महाराज सुखे व दुःखे आत्म्यापर्यंत पोहचत नाहीत कां?

उत्तर :- सुख म्हणजे काय! शब्दस्पर्शादि विषयांची अनुकूलता म्हणजे सुख! स्वतःच्या इच्छेप्रमाणे विषयांची प्राप्ती झाली की सुख वाटते. उन्हाचा ताप झाला तर थंडगार पाणी मिळाले की मी सुखी आहे असे वाटते. पण कडक थंडी पडली असता थंडगार पाणी प्रतिकूल वाटते आणि ते पुढे आले तर दुःख वाटते. म्हणजे विषय एकच पण मनांत जशा अनुकूल किंवा प्रतिकूल वृत्ती होतात तसे सुख किंवा दुःख मनालाच होते.

विषय किंवा काळ एकच असला तरी एका मनुष्याला सुख मिळते तर दुस-याला दुःख मिळते. ताप आल्यावर अन्नाची वासना गेल्यामुळे रोगी माणसाला अन्न प्रतिकूल वाटते व ते अन्न पुढे आले की दुःख होते. पण निरोगी माणसाला भूक लागली असल्याने तेच अन्न अनुकूल वाटते, हवेसे वाटते व ते अन्न पुढे येताच तो सुखी होतो.

सुखदुःख सगळे मनावरच असते. पण आत्मा सदैव आनंदरूप असतो. त्याला सुखदुःख असे कांही नसते. सुखदुःख हा मनाचा खेळ आहे. नित्य आनंदस्वरूप आत्म्याचा व त्यांचा कांही संबंध नाही.

प्रश्न :- महाराज आत्मज्ञानी पुरुषाचे देह ठेवणे व सामान्य माणसाच्या देहाचा मृत्यु यांत कांही फरक असतो काय?

उत्तर :- जन्म आणि मृत्यु म्हणजे काय हे समजून घेतले पाहिजे. जेव्हा स्थूल शरीराचा सूक्ष्म शरीराशी संबंध येतो तेव्हा जन्म झाला असे आपण म्हणतो. जेव्हा स्थूल देहाचा संबंध सूक्ष्म शरीरापासून सुटतो तेव्हा मृत्यु झाला असे आपण म्हणतो. अशी ही जन्म आणि मरण यांची परंपरा मुक्तीपर्यंत अखंड चालू असते. सामान्य माणसाचा स्थूल देह नष्ट झाला तरी जन्मजन्मांतरीचे संस्कार अंतःकरणांत रहातात आणि ते संस्कार असलेले अंतःकरण घेऊन सूक्ष्म देह नव्या स्थूल देहाशी संबंध घेतच रहातो. मृत्युनंतर जन्म. जन्मानंतर मृत्यु असे चाललेले आहे.

पण गुरुकृपेने आत्मज्ञान झाले की जन्ममरणाच्या परंपरेतून सुटका होते. 'न तस्य प्राणा उत्क्रामन्ति अत्रैव समवनीयते' असे उपनिषदांत सांगितले आहे. आत्मज्ञानी पुरुषाची सर्व इंद्रिये, मन, बुद्धी येथेच शरीरांतच ब्रह्मलीन होतात असे श्रुती सांगतात. ब्रह्मसाक्षात्कार झालेल्या महात्म्याचे सूक्ष्म शरीरही येथेच संपते. म्हणून जन्म व मृत्युही येथेच संपतात. म्हणजे तो जन्ममरणरूप संसारांतून कायमचा मुक्त झाला.

प्रश्न :- महाराज ज्ञान झाल्यावर तरुन जाता येते का?

उत्तर :- नुसते शाब्दिक ज्ञान होऊन भागत नाही. शास्त्रार्थ समजून घेतला आणि ओघवत्या वाणीने श्रोत्यांपुढे उत्तम रीतीने मांडला तर त्या विद्वानाला प्रतिष्ठा मिळेल. पण ते मुक्तीचे साधन ठरणार नाही. ज्ञानाचे फळ म्हणजे आत्मसाक्षात्कार. साक्षात्काराचे फळ पदरांत पडेपर्यंत शास्त्राध्ययन शाब्दिक ज्ञानच रहाणार. आचार्य म्हणतात शास्त्रीय शब्दजाल हे मोठे अरण्य आहे. त्यांत सापडलेल्या माणसाचे चित्त गोंधळून जाते. म्हणून सद्गुरूंच्या कृपेने साधकाने आत्मसाक्षात्कार करून घेतला पाहिजे. तरच तो तरुन जाणार. शाब्दिक ज्ञानांत गुरफटून गेले तर हाती कांहीच लागत नाही. अंधारात बसलेल्या माणसाने दिवा दिवा असे कितीही म्हटले तरी जोवर प्रत्यक्ष दिवा आणत नाही तोवर अंधकार जात नाही. तसे सद्गुरूंच्या कृपेने आत्मसाक्षात्कार झाल्याशिवाय, वेदशास्त्रांतील ज्ञानाचा अनुभव आल्याशिवाय मोक्ष नाही.

प्रश्न :- महाराज अनुभव येण्यासाठी साधकाने काय करायचे?

उत्तर :- आचार्य सांगतात - अहं ब्रह्मास्मि असे धोकून होत नाही. बुद्धीतील सर्व दृश्याचा विलय होऊन ब्रह्मच बुद्धीत शिल्लक राहिले पाहिजे. तरच आत्मस्वरूपाचा साक्षात्कार होतो. पुर्वसुकृताने सद्गुरूंची भेट होते. सद्गुरूंच्या मुखातून ज्ञान श्रवण करावे. नंतर श्रद्धेने त्याचे मनन, चिंतन, निदिध्यासन करावे. म्हणजे तेथवर पोचता येते. मगच साक्षात्कार.

तू देह नाहीस, तू इंद्रिये नाहीस, तू मन, बुद्धी नाहीस. बाह्य दृश्याचा विलय झाल्यावर शेवटी उरते ते ब्रह्म, सत्, चित् व आनंदस्वरूप आहे आणि तेच तू आहेस. तोच साक्षात्कार. मगच मुक्ती मिळणार. सर्व संतमहात्मे हेच सांगत आले आहेत. स्वतः अनुभव घेऊन त्यांनी ते सांगितले याला महत्व आहे. केवळ तकने किंवा युक्तीने नाही सांगितलं.

प्रश्न :- महाराज मनांतील विकार गेल्याशिवाय उद्धार होत नाही म्हणतात. मनांतील विकार आम्ही कसे घालवावे?

उत्तर :- उपनिषदकार सांगतात बालान् म्हणजे रागव्देषादि विकारांनी शून्य असे ज्यांचे अंतःकरण झालेलं आहे ते भगवंताला आवडतात आणि भगवंत त्यांचा उद्धार करण्यासाठी अवतार घेतो. मनांतल्या सगळ्या कामना सगळे विकार गेले पाहिजेत. बालकासारखी बाल्यवृत्ती झाली पाहिजे. उपनिषदामध्ये असं मुददाम सांगितलंय.

संसारात गुंतलेल्या माणसाच्या मनांत अनेक विकार कामना असतात. मनांत उत्पन्न होणारे अनुकूल विषय आपल्याला अनुकूल होणारे विषय हे मला पाहिजे आहेत. मनांत उत्पन्न होणारे कांही विषय प्रतिकूल असतात. हे प्रतिकूल आहे हे मला नकोय. हा मनुष्य चांगला आहे हा आपल्याला भेटावा. तो चांगला नाही तो भेटू नये. तो मला अनुकूल आहे त्यांची मैत्री मला मिळावी. तो मनुष्य मला प्रतिकूल आहे तो शत्रु आहे त्याची मैत्री नको. हे रागव्देष जिंकवे लागतात. त्यासाठी दैवी संपत्ती वाढवावी लागते. दैवी संपत्तीने हे सगळे विकार नाहीसे होतात. भगवद्गीतेच्या सोळाव्या अध्यायात भगवंतांनी दैवी संपत्तीचे वर्णन केलेले आहे. मानव जन्म आला असताना सुद्धा ही दैवी संपत्ती प्राप्त करून घेऊन सगळे मनातले विकार ज्याने जिंकले आहेत त्यालाच मोक्ष मिळतो.

प्रश्न :- महाराज सुखाच्या साधनांनी खरे सुख आनंद मिळतो कां?

उत्तर :- माणसाला सारखं वाटत रहातं कांहीतरी आपल्याजवळ कमी आहे. सतत हे पाहिजे ते पाहिजे असे होत असते. म्हणून त्याच्या मनाला शांती नाही. धन वगैरे विषयांचा संग्रह करायचा आणि त्याचा उपभोग घ्यायचा असा माणसाचा प्रयत्न चाललेला असतो. कारण त्यांनाच सुखाचं साधन आम्ही समजतो. पण अकाम महात्म्याजवळ कांहीच नसते. राज्य नाही, सत्ता नाही, कोणताही संग्रह नाही. सुखाची साधनं कांहीही नाहीत. तरीही त्यांच्याजवळ इतका आनंद असतो की त्यांच्याजवळ गेल्यावर जीव आपली दुःख विसरून जातो. त्यांच्या नुसत्या सानिध्यात आल्याबरोबर दुःखे जातात असा अनुभव येतो.